

Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги

Кыргыз билим берүү академиясы

Сулайман Рысбаев

**КЫРГЫЗ ТИЛИ ОКУУ КИТЕПТЕРИНИН МАЗМУНУ МЕНЕН
ТҮЗҮЛҮШҮНӨ КОЮЛУУЧУ ДИДАКТИКАЛЫК ЖАНА
МЕТОДИКАЛЫК ТАЛАПТАР**

**Кыргыз тили окуу китептерин түзүүчүлөргө
илимий - методикалык кеңештер**

Бишкек-2020

Сулайман Рысбаев

Кыргыз тили окуу китептеринин мазмуну менен түзүлүшүнө коюлуучу дидактикалык жана методикалык талаптар, Кыргыз тили окуу китептерин түзүүчүлөргө илимий - методикалык кеңештер, Б., 2020, - ...б.

Китепчеде кыргыз тили окуу китептерине коюлуучу дидактикалык талаптар, т.а. окуу китептин дидактикалык кызматы, анын мазмуну, түзүлүшү тууралуу кеңири баяндалат. Анын ичинде, окуу китептерин жазууда авторлор эске алууга тийиш болгон дидактикалык жана методикалык принциптер, методдор, ошондой эле методикалык аппаратынын түзүлүшү, анын компоненттери тууралуу таяныч көрсөтмөлөр камтылган. Айрыкча, окуу орус жана кыргыз тилинде жүргөн мектептердин кыргыз тили окуу китептеринин мазмуну, алардын ички аппараты тууралуу кеңири сөз болгон.

С.Рысбаев

БАШ СӨЗ ОРДУНА

Окуу китеп деген эмне жана анын окуу процессиндеги орду кандай?

Маселе окуу китебинин, айрыкча, улуттук мазмундагы окуу китептерибиздин (комплекстеринин) кызматы жөнүндө далилдеп айтууда гана эмес, ал ошо кызматын кандай деңгээлде өтөп жаткандыгын, анын бүгүнкү күндөгү деңгээлин, мүнөздүү мүчүлүштүктөрүн аныктоо, аны мындан ары өркүндөтүүнүн келечектүү багыттарын табуу учурдагы ата-мекендик педагогикалык илимибиздин алдындагы орчундуу маселе болуп олтурат.

Мына ушул багытта республикабыздын окутуу кыргыз, орус, өзбек жана тажик тилдеринде жүргүзүлүүчү мектептердин кыргыз тили окуу китептерибизди мазмундук жактан кайра түзүү, аны учурубүздүн эң зарыл талаптарына–окутуунун компетенттүүлүк парадигмасына жараша өркүндөтүп кайра түзүүнүн багыттарын аныктоо айрыкча көңүл бурууну талап кылып отурат.

Мына ушул максатка ылайык, республикабызда билим берүүнү сапаттык жаңы деңгээлге көтөрүү, натыйжага багыттап окутуу милдеттерин чечүү маселелери, сөзсүз түрдө, билим берүүнү мезгилдин талабына ылайык жаңылоо маселеси менен катар, окуу куралдарын жана бүтүндөй педагогикалык адабияттарыбызды жаңылап даярдоону жана сапаттуу кылып басып чыгарууну түп тамырынан жаңыртып түзүү керектигин эскертип отурат.

Бул туурасында сөз кылууда, деги эле, окуу китеби деген эмне, китебинин маңызы, милдети кандай? –деген суроонун айталанында бир аз сөз кылалы.

Көптөгөн окумуштуулар окуу китебин теориялык жактан терең иликтеп үйрөнүү менен, анын маани-маңызын, кызмат-милдетин, окутуунун жүрүшүндөгү анын ролун белгилүү деңгээлде аныкташты. Атап айтканда, В.В.Краевский «Окуу китебинин теориясы – ошол эле учурда окутуунун теориясы болуп саналат» – десе, С.Т.Шаповеленко: «Окуу китеби кайсы бир предмет боюнча маалыматтарды алып жүрүүчү каражат» деп эсептейт. Ал эми И.Я. Ларнер «Окуу китебин түзүү – бул окутуу – тарбиялоо процессин проектилоо» деген. Ал эми, мектеп окуу китебинин теориясы менен практикасына зор эмгек сиңирген окумуштуу Д.Д.Зуев: «Окуу китеби жалпыга бирдей документ», ал «өзүнө сабактардын мазмунун жана

окуучулардын таануу ишмердүүлүгүнүн багыттарын бириктирип турат» деп жазган.

Негизинен, кыргыз тили окуу китеби окуучуларга кыргыз тилин үйрөтүүнү окуу-методикалык жактан камсыздоонун негизин түзүү менен, окуу-методикалык камсыздоонун жетектөөчү компоненти катары эсептелинет. “Окуу китебинин” аныктамалары Д. Д. Зуев И. К. Журавлев А. И. Иванов (100) тарабынан ар түрдүү берилген. Ал эми А. И. Беспалько: “Окуу китеби – комплекстүү маалыматтын модели, элементти чагылдырган педагогикалык система: окутуунун максатын, мазмунун сүрөттөйт, дидактикалык процессти тандайт жана иштеп чыгат, окутуунун формасын уюштурат жана багыттайт, практикага сунуш кылат. Ошондуктан окуу китеби окуучунун мүмкүнчүлүгүн эсепке алган, окутуунун техникалык каражаты катары эсептелет”, - деп көрсөтөт.

И.Я.Ларнер бул ойду андан ары тереңдетип, «окуу китеби бүтүндөй окутуу процессин уюштурууга кызмат кылат» деп, анын ролун эң туура белгилегени бар. И. Я. Лернердин мындай изилдөөсүндө окуу китеби жана анын функциясы талданып, анда окуу китебинин концепциясы окутуунун максаты жана анын шарттары белгиленген. Ал эми жалпы билим берүүдө биринчиден, окуучунун билим, билгичтиктеринин жана көндүмдөрүнүн бардык минимумдары, экинчиден, көпчүлүк мугалимдин өз алдынча иштерди уюштуруу процессинде ишке ашырылат.

Ал тургай, өз кезегинде советтик окумуштуулардын ичинен Н.К.Крупская: «Окуу китебин ар ким өз алдынча окуп-үйрөнүүгө мүмкүн болгудай кылып түзүү керек» деп белгилөө менен, биринчи жолу туруктуу (стабилдүү) окуу китебин түзүү идеясын алдыга койгон жана окуу китебин түзүүдө чаржайыт ишке (кустарщинага) жол бербөө керектигин катуу эскерткен.

Ошону менен катар, К.Д.Ушинский да кезегинде заманбап окуу китебин түзүүнүн башында туруп, окуу китебинин ролу жана окуу процессин уюштуруудагы кызматы тууралуу түшүнүктөрдүн өнүгүшүнө чоң кадамдарды таштаган. Анын Я.А. Каменскийден айырмачылыгы, ал окуучулар окуу материалын, билимдерин негиздерин өздөштүрүүдө терең жана ыраттуу психологиялык процесстин болорун туура түшүнүү менен, окуу китебинин иштиктүү логикалык ички түзүлүшүн (структурасын) жана мазмунун илимий жактан көрө билген.

Негизинен, окуу китебинин функциясы методикалык адабияттарда актуалдуу маселе катары каралып келүүдө. Окуу китебинин кыркка жакын функциясы белгиленген. М.Н.Скаткин маалыматтык жана трансформациялык (жеткиликтүүлүк принцибин эске алуу менен),

системалаштыруу (окуу материалынын логикалык жана дидактикалык жактан камсыз кылуу), бышыктоо жана өзүн-өзү көзөмөлдөө, өз билимин өркүндөтүү, интеграциялоо (ар түрдүү булактардагы маалыматтарды интеграциялоо); координациялоо (окуу китебинин тегерегинде окуу каражаттарынын бардык түрүн топтоо); алардын ич ара байланышы, окутуунун индивидуализациялоо жана дифференциациялоо, тарбиялык жана өнүктүрүүчүлүк функциясын көрсөткөн (273, 96).

Ата мекендик педагогикалык илимибизде да мектеп окуу китептерин түзүүнүн теориялык-практикалык маселелери колго алынган учурлар жок эмес. Алар айрыкча, Республикабыз эгемендүүлүгүн алгандан кийинки мезгилге туш келип, айрыкча, улуттук мазмундагы окуу китептерин түзүү идеясын көтөрүп чыгышкан. Алсак, профессор И.Бекбоев жалпы эле окуу китептерин түзүүнүн теориялык-методикалык маселелерин иликтөөгө аракет кылса, профессор С.О.Байгазиев кыргыз тили жана адабияты окуу китептеринин мазмуну менен түзүлүшүнө коюлуучу дидактикалык талаптарды аныктоого алгач ирет кайрылган.

Бул маселе боюнча профессор Н.И.Ишкеевдин, доцент Н.И.Ибраеванын жана А.Токтомаматовдун да айрым изилдөөлөрү эске алууга татыктуу. Ушул саптардын авторунун да бул маселе боюнча бир катар иликтөөлөрү жарык көргөнү бар.

Кыргыз тили окуу китеби жөнүндө сөз кылууда анын коомдук ролу, учурдагы маани-маңызы тууралуу айтпай коюуга болбойт. Анткени кыргыз тили Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тил болуу менен, идеологиялык күчкө эгедер. Ошону менен катар, окуу китептин өзү кайра ал тилдин өнүгүшүнө таасир этүү менен, өзүнө мамлекеттик чоң милдетти тагып отурат. Андыктан, кыргыз тили предметинин сапатын жогорулатуу үчүн, адегенде, окуу китептеринин сапатын жогорулатуу, алгылыктуу методика менен жазып чыгаруу милдети айрыкча маанилүү болуп чыга келет.

Ошондуктан, учурдагы дагы бир милдет-окуу китептерин жазуунун алдында, авторлордун бул проблема боюнча сабаттуулугун камсыз кылуу, алардын окуу китептерин түзүүгө карата зарыл талаптар менен куралдандыруу милдети коюлбай койбойт.

Бул колдонмо мына ушул максатты көздөп, кыргыз тили окуу китептерин түзүүнүн, анын мазмунун аныктоонун, аны мынданары көтөрүүнүн бир катар принциптүү жагдайлары менен болочок авторлорду тааныштыруу вазийпасын көздөп даярдалганын эскерте кетели.

Эмесе, сөз нугу ушул жагдайда болсун.

Корутунду

Булардан сырткары, окуу китептерин түзүүдө төмөндөгү маанилүү маселелер да ырааттуу негизде чечилүүсү кажет:

- негизги тексттердин баланын курагына жана өздөштүрүү деңгээлдерине жараша жеткиликтүү татаалдыкта болушу;

- көркөм тексттердин бай тематикада болушу, балдардын кызыкчылыктарын эске алуу менен, тарбиялык таасирдүүлүгүнүн эске алынуусу;

- окуучунун өздөштүрүүсүн уюштуруучу методикалык аппараттын туура түзүлүсү;

- окуучунун өздөштүрүүсүнө багыт берүүчү тексттен сырткаркы компоненттердин кызматтарынын так аткарылышы жана анын туура уюштурулушу;

-окуу китептин иллюстративдик жактан талаптагыдай деңгээлде жабдылышы;

-окуу китептеринин полиграфиялык жактан сапаттуу жасалгаланышы, ж.б.

Ошону менен бирге, окуу кыргыз, орус, өзбек жана тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептер үчүн окуу китептеринин мазмуну жана түзүлүшү жөнүндөгү проблема кыргыз тилин эне тили жана экинчи тил катары окутуу методикасында атайын илимий-изилдөөнүн объектиси катары коюлушу зарыл. Ошондо гана аталган проблема республикабызда илимий-методикалык негизде жеткиликтүү чечилмекчи.

Азырынча, аталган окуу китептерин жазууда авторлор аталган талаптарды эске алууга тийиш. Анткени ал талаптар кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун ушул күнгө чейинки топтогон тажрыйбасынын жана түзүлгөн окуу-нормативдик материалдардын негизинде иштелип чыкты.